

**Opponensi vélemény Pete László: *Polgárháború Dél-Olaszországban. A brigantaggio és a Magyar Légión című akadémiai doktori értekezéséről***

Amióta 1986-ban megjelent Lukács Lajosnak az olaszországi Magyar Légión történetét feldolgozó, továbbá az anyakönyveit közreadó, vaskos munkája, a 19. század középső harmadával foglalkozó történészek úgy vélhették, az emigráns katonai alakulat fennmaradó és hazakerülő iratanyagának kellő kiaknázása megtörtént, a kérdéskör mint történetírói feladat ki van pipálva, levehető a napirendről. Ha bármilyen részlete ezután bármikor szóba kerül, elég lekapni a polcra és föllapozni benne a választ tartalmazó oldalt. A figyelmesebb olvasók azonban már akkor észrevehették, hogy Lukács Lajos valójában nem teljes és átfogó monográfiát alkotott, hanem elsősorban a légión politikatörténetét írta meg. Főképp azzal foglalkozott, mi volt a katonai alakulat szerepe a szabadságharc leverése után a nagyvilágban működő magyar politikai emigráció – általa tudatosan mellőzött, de jóval közismertebb néven: a Kossuth-emigráció – történetében. Ez a témaszűkítés természetesen nem volt véletlen: Lukács Lajost minden jel szerint nem a légión mindennapjai, katonai teljesítménye, az itáliai valóságban elfoglalt reális pozíciója érdekelte, hanem mindenekelőtt az a szerep, amelyet a magyar emigránsok és az olasz kormányzat politikai játszmáiban betöltött. Ennek okát is könnyű felismerni, ha azt a konstrukciót vizsgáljuk, amelyet írásaiban ezekről a folyamatokról fölépített. Miközben imponáló mennyiségben gyarapította az emigráns politizálás itáliai fejezetére vonatkozó tárgyismeretünket, elemzéseit jelentős mértékben eltorzította az az elfogultság, amellyel – a kommunista társadalomtudós, Karl Marx publicisztikájának lelkes és kritikátlan követőjeként – Kossuth Lajos korabeli politikai erőfeszítéseit megítélte. Könyveiben, tanulmányaiban annak mítoszát igyekezett fölépíteni, mintha az 1860-as évek első felében az emigrációnak a „népi garibaldizmussal” szimpatizáló tagjai – élükön Dunyov Istvánnal és Frigyesy Gusztávval – reális politikai alternatívát képviseltek volna Kossuth elképzeléseivel és politikai vonalvezetésével szemben. Utóbbinak ugyanis az újabb magyar szabadságküzdelem kellő nagyhatalmi háttérrel (konkrétan: a francia-olasz támogatáshoz) ragaszkodó álláspontját Lukács Lajos a zsarnokokkal való kollaborációként értelmezte és jellemezte, így azt állította, a magyar államférfi osztályönnéből és nacionalista szűkkeblűségből utasította el annak lehetőségét, hogy egy „tisztán” garibaldista akcióval karöltve üzenjen haza és adjon jelet az újabb felkelésre, az osztrák abszolutizmus igájának lerázására. Mivel pedig a légiónosok viszontagságai jelentős mértékben az olasz kormányzattal kialakuló vitákkal, ellentétekkel függtek össze, így a Lukács-féle beállítás szemszögéből a nagypolitikailag Torinóval szolidáris Kossuthot morálisan meg lehetett rágalmozni honfitársai állítólagos cserbenhagyásának vádjával.



Lukács Lajos marxistaként megélt, valójában tárgyilag is téves koncepciója már az 1950-es évek végén megfelelő szakmai kritikában részesült (elsősorban Szabad György részéről), így a hazai történetírásban végül magányos maradt, érdemben nem követte senki. Némiképp szubjektív historiográfiai és kortörténeti adalékként hozzátehetem, hogy amikor éppen negyedszázada, 1986-ban egy könyvrecenzióban röviden bíráltam a hibás gondolatmenetet, Lukács Lajos fölhívta a szerkesztőt és felszólította, hogy velem szemben az ilyenkor szükséges lépéseket haladéktalanul tegye meg. Az illető, régi barátom később nagy nevetés közepette mesélte el a jelenetet, ám ki tudja, ha nem vagyunk alig három kurta esztendőre a pártállami diktatúra összeomlásától, vajon ugyanígy végződött volna-e ez a jelentéktelen historiográfiai epizód...

Visszatérve a Magyar Légión történetére, úgy vélem, több oka is lehet annak, hogy – Lukács Lajos könyvének tekintélyes mérete ellenére – Pete Lászlónak, az előttünk fekvő monográfia szerzőjének érdeklődését is fölkelte a téma. Egyfelől természetesen ő is jól ismerte a lukácsi koncepció antikossuthiánus elfogultságait, és pontosan tudta, hogy a légión mindennapi élete csak vázlatosan tárgya a korábbi kötetnek. Ám saját kutatásai, elsősorban alighanem átfogó Türr István-életrajzának készítése közben szembesülhetett azzal a lenyűgöző adatgazdagsággal, ahogyan a katonák egykori küzdelmes élete, nyomorúságai, emberi kudarcai, de hősiessége, lelkesítő reményei és megindító vágyai is megjelennek a hazakerült iratanyagban. Ugyanakkor az olasz nemzeti egyesítési mozgalom, a Risorgimento történeti irodalmának követőjeként fölfigyelhetett arra, hogy az utóbbi évtizedekben komoly mértékben fölerősödött az az irányzat, amely a Dél modern kori problémáinak gyökereit kifejezetten magában az olasz nemzeti egyesítésben – és nemcsak annak módjában, de egyenesen a tényében! – véli fölismerni. Ebben a szemléletben pedig a Magyar Légión már nem az egyesítés nagyszerű szabadsághőseinek hűségese szövetségeseiként, hanem olyan „gyászos hírű” alakulatként jelenik meg, amely a véres elnyomás és a kegyetlen erőszak szimbóluma. Joggal vélte úgy, hogy itt az ideje letenni az asztalra egy olyan monográfiát, amely igyekszik eltávolodni az ideológikus sémáktól és az eredeti iratanyagból kibontott soktucatnyi elbeszélés gazdag adatbázisára alapozva mondja el honfitársaink tényleges tetteinek történetét. Hozzátehetjük, hogy e törekvése módszertanilag is aktuális, hiszen maradéktalanul illeszkedik a társadalomtudományokban az utóbbi évtizedekben lezajló kritikai fordulat azon fölismeréséhez, hogy a történeteket időnként szükségképpen újramondjuk – nem azért, mintha megváltozna a múlt, hanem azért, mert mi magunk változunk a jelenben. A múltról alkotott kép ugyanis nemcsak akkor módosul, ha új források kerülnek elő, hanem akkor is, ha a jelen hatására már mást gondolunk róla.

A szerző két nagy fejezetben tekinti át választott témakörét. Az első az olasz egyesítést követő években kibontakozó dél-itáliai sajátos erőszakhullám tágabb bemutatása, az okok és az értelmezések főbb sajátosságainak számbavétele, a



vitakérdések jelzése. Ez a rész teszi ki a dolgozat több mint felét, de érthetően és logikusan, mert a második rész – a Magyar Légiónak konkrét tevékenysége mindezekben az eseményekben – egyszerűen nem lenne érthető az előzmények és a körülmények kellően alapos bemutatása nélkül. Mindkét fejezetről elmondható, hogy a szerző egyfelől jelentős mennyiségű eredeti levéltári forrásanyagra építette elemzéseit, másfelől ezt a témakört igen gazdag szakirodalmával szembesítette, annak révén ellenőrizte és helyezte tágabb kontextusba. A Magyar Légiónak esetében a forrásgazdagságot az biztosította, hogy a katonai alakulat iratanyaga jelentős mértékben hazakerült és ma a Magyar Nemzeti Levéltár őrzésében kutatható. Ám hogyan tájékozódott az itáliai dokumentumokban, amelyek elvileg annyi helyen találhatók, amerre csak megfordultak légiónsaink? Nos, a témával foglalkozó elődei közül Lukács Lajos még nem, de Andrea Carteny már elkezdte kiaknázni azokat az összefoglaló katonai jelentéseket, amelyeket a *brigantaggio* időszakából manapság az olasz százazföldi hadsereg Vezérkari Főnöksége római Történeti Hivatalában őriznek. Cartenynek a magyar légión bevetéseiről készített forrásközlő kötetét egyébként épp szerzőnk mutatta be a hazai közönségnek a *Hadtörténeti Közlemények* lapjain 2015-ben. E roppant fontos forráscsoport alapos kiaknázása tette számára lehetővé, hogy ne kelljen a légión itáliai küzdelmeinek konkrét helyszínein próbálkoznia a vonatkozó iratanyagok felkutatásával, ám mégis területileg és eseménytörténetileg is hiteles és részletes beszámolót adhasson mindazokról a küzdelmekről és összecsapásokról, amelyekben honfitársaink a déli tartományokban hamar elterjedő, ám összességében bizony keserédes hírnevüket megszerezték.

A dolgozat szaknyelv-használata átgondolt és világos, így például csak helyeselhető a szerzőnek az a döntése, hogy épp a központi fogalmat, a *brigantaggio* kifejezést nem fordította le, mert valóban nincs igazán pontos megfelelője a mi nyelvünkön. A bandita, banditizmus ugyanis nálunk oly mértékben a köztörvényes bűnözés szinonimája, hogy még jelzős szerkezetekben – pl. népi banditizmus, romantikus bandita, jólelkű bandita, stb. – sem adja vissza azt a speciális karaktert, amit a szociális ellenálló motívuma kölcsönöz az eredeti olasz szónak. Itt jegyezhető meg, hogy amikor a szerző a jelenség előtörténetét összefoglalja (22-25.), talán pár mondatot megért volna annak a tágabb nemzetközi folklórkincsnek, majd kifejezetten irodalmi iránynak a jelzése, amely a Robin Hood-mondakör világirodalmi recepciója során terjedt el az európai kultúra világában, és amely azután a romantika idején kapott újabb ihlető lendületet olyan népszerű klasszikusok sikerével, mint Victor Hugo *Hernani*-ja, amely egyben Giuseppe Verdi *Ernani* operájának szövegkönyvét is inspirálta, vagy éppenséggel olyan német nyelvű, de tartalmában olaszosított változatban, mint Johann Wolfgang Goethe sógorának, Christian August Vulpiusnak a *Rinaldo Rinaldini, a rablók kapitánya* című regénye.



Hogy mennyire elterjedt toposzról van szó, többek között magyar-olasz irodalmi példával is illusztrálhatjuk. A novarai Enrico Crotti könyvkiadó 1860-ban egy gyermekeknek szóló bábjáték-sorozatában jelentette meg Giuseppe Croci *Arlecchino*-átiratát, amelyben egyenesen Alessandro Rosa – vagyis Rózsa Sándor – az a haramiavezér, aki nemcsak a szegények barátja, gazdagok ostora, vagyis a szociális igazságtevés bajnoka, hanem egyben a nemzeti hős pátozzsal ábrázolt figuráját is magába olvasztja. A második felvonásban ugyanis így szónokol „gyilkos társaihoz”: *„Ti, kedves fiaim, azoknak a hősöknek a maradékai vagytok, akik egykor Magyarország függetlenségéért harcoltatok. A sors elárult bennünket, és vagyonom a haza javára fogyott el. Barátom, Kosut [sic!], szintén a haza szabadsága érdekében emésztte magát, s az igaz hazafi kitartása, szilárd önfeláldozása egy szép napon el fogja nyerni jutalmát, vagy legalábbis Európa meg fogja látni, mivé tett bennünket a húsunkból táplálkozó osztrák sas [...] Ha a bosszú bárdjának kell áldozatul esnünk, haljunk meg bátran, és utolsó kiáltásunk ez legyen: »Éljen a haza, éljen Magyarország!«”*

Áttérve a szemléleti kérdésekre, a disszerens dolgozatában a bonyolult összefüggésrendszer átgondolt nyelvi ábrázolása csak ritkán eredményezett vitatható megfogalmazásokat. Talán ezek közé sorolható a következő mondat: *„A brigantaggio ez utóbbinál [a 18. század végén jelentkező, franciaellenes sanfedista mozgalom] mélyebb és szélesebb körű jellemzőkkel bírt: a vallásos elem, jóllehet jelen volt, kisebb jelentőséget kapott, ugyanakkor a dinasztikus motiváció erősebben jelent meg, akkor is, ha a nemzetinek nevezhető okoknál kevésbé fajsúlyosan. **Mindenekelőtt egy teljes nemzet reakciója volt csaknem évezredek önállóságának és az üldözött vallásnak a védelmében.**”* (kiemelés tőlem –16.)

E mondat kapcsán két problematikus állításra is rákérdezhetünk. Vajon milyen nemzetről beszél a szerző? Úgy véli, a Bourbon-királyság lakossága csoportpszichológiai értelemben fölfogható olyan önálló nemzetnek, amely az 1860-as évek első felében egy másik nemzet – az olasz – ellenében vívott önvédelmi háborút az összetett banditizmus legtagabb keretei között? Talán lehetne érveket keresni erre az állításra, ám a későbbiekben nem találkozunk a koncepció bővebb kifejtésével. Ehelyett munkája számos helyén, továbbá az összefoglalásban (269-270.) is egyértelműen csupán a következő három összetevőt jelöli meg a konfliktusok forrásaként: (1) a köztörvényes bűnözés, (2) a parasztság erőszakban kirobbanó földéhsége, társadalmi elégedetlensége, továbbá (3) a bukott Bourbon-rendszer szimptizánsainak és ügynökeinek szervező munkája. Ám még e legutóbbi elem ideológiáját sem tekinti modern nacionalizmusnak, hiszen a nápolyi nép mentalitását egyenesen a kortárs és szemtanú orosz demokrata író, Nyikoláj Dobroljubov lesújtó ítéletével jellemzi: paternalista függésről, a dinasztikus abszolutizmus iránti, vallásosan motivált rajongásról van szó (42-43., 50.), amelyet kigészíthetünk azzal, hogy kulcseleme lehetett az a mozzanat, amelyet – közép-európai példák alapján – fölségillúzióknak



nevezünk. A paraszti tömegek e szemléleti vakfolt következtében nem látják az uralkodó és a földbirtokos rétegek mély strukturális összefonódását és közös érdekelttségét a rendszer fenntartásában, így azt hiszik, a velük közvetlenül szembenálló, kizsákmányoló urasággal szemben támogatást találhatnak a szeretett királynál. A szerző a dél-itáliai néptömegek bizonyos mértékű királyszimpátiáját könyvének többi részében sem értelmezi nemzeti csoportélményként, hanem a valóban kellő hajlékonyságú „népi legitimizmus” kifejezést alkalmazza. Ennek érvanyagában ugyan szerepelteti Oscar de Poli (a kéziratban véletlen elütéssel Paoli) vikomt, egykori pápai önkéntes, francia utazó kijelentését, miszerint *„a nép valójában nem másnak, mint a nemzeti függetlenség katonáinak tartja a brigantékat”* (109.), ám ez az 1865-ből származó szöveg nem a modern, szociálpszichológiaiilag megalapozott nacionalizmuselméletek kategoriális értelmében használja a „nemzeti” terminust, hanem még abban a teljesen differenciálatlan tágasságban, amely az ókortól kezdve létező nyelvközösségeket, etnikumokat, alattvalói csoportokat is spontán jóhiszeműséggel jelöli meg ugyanezzel a kifejezéssel.

Úgy vélem, ha a szerző valóban nemzeti identitásként értelmezte volna a „piemontizáció”-val szembeforduló dél-olasz mozgalmakat, akkor mindenképpen magyarázattal gazdagította volna a következő mondatot: *„1860. május és 1861. március között olaszok harcoltak olaszok ellen, polgárháború folyt.”* (76.) Ez jogilag teljesen korrekt megfogalmazás, hiszen a torinói parlament 1861. április 27-én az egyesült Olaszország királyává kiáltotta ki II. Viktor Emánuelet, vagyis a *brigantaggio* során immár formailag valóban olasz állampolgárok harcoltak olasz állampolgárok ellen. Ám a mondat egy kissé magában rejti a félreértés esélyét, vagyis a formális jogállás mögötti identitások egyenlősítésének (kétféle olaszság?) belső gondolati nyomatékát is, márpedig ezt a szerző aligha hagytná, ha azt hinné, hogy a polgárháború során éppenséggel különböző, bár egymással csoportpszichológiai vonásaikban amúgy egyenrangú nemzeti identitások csaptak volna össze egymással.

Visszatérve ezek után a korábban idézett mondat második felére, nemcsak a nemzetre, hanem az „üldözött vallás”-ra utalás is problematikusnak ítéltető. A „piemontizáció” programjával föllépő, immár „összolasz” hatóságok természetesen keményen üldözték azokat a papokat, akik titokban vagy nyíltan a Bourbon-restaurációért ügyködtek. A „vallást” mint olyat azonban nem üldözték, hiszen maguk is éppen olyan katolikus keresztények voltak, mint a lefogott legitimista egyházi személyek. Egyes papok politikai okokból történő vegzálása még csak egyházüldözésnek sem tekinthető, nemhogy vallásüldözésnek. Itt említendő meg az a terminológiai apróság is, hogy a szerző több esetben elfogott „főpapok”-ról ír, de nem a társadalmi kategória, hanem a konkrét személy státusza értelmében (199., 213., 264.). Itt azonban minden bizonnyal plébánosokról van szó, ám olyanokról, akik egyben az egyházmegye káptalanjában kanonoki



stallumot is betöltöttek, és így kijárt nekik az *arciprete* vagy a *prelato* titulus. Ez azonban nem egyházigazgatási poszt, hanem csak cím, így ha viselői – társadalmi presztizsüket tekintve – az egyszerű áldozópapoknál már magasabb rangba tartoztak is, mégsem jelölhetjük őket magyarul a „főpap” szóval, mert e tágabb társadalmi kategóriába a püspökök és az érsekek is beletartoznak, márpedig a szóbanforgó egyházi személyek nem hordtak infulát.

Az olasz nemzeti újjászületési mozgalom, a Risorgimento történetírásának legerősebb, államilag támogatott, a legutóbbi időkig majdhogynem kizárólagos paradigmáját természetesen az események szemléletének olasz nemzeti látószöge határozta meg. Az elnyomott Délnek az Északkal szembeni kritikája, saját identitásának újrafogalmazása is sokáig ugyanilyen, csak ellentétes előjelű nacionalista narratívában jelentkezett. Csupán a legutóbbi időszakban bukkannak fel olyan munkák, amelyek – némiképp már a transznacionális történetírás ösztönzéseit is követve – próbálják meg felülvizsgálni azokat a kultikus értékhangsúlyokat, amelyek többek között a *brigantaggio* tárgyalását is meghatározták. A disszerens velük egyetértve hangsúlyozza, hogy a nápolyi államot valójában „a nemzetközi jog megsértésével”, külső ellenségként támadta meg előbb egy külföldi állampolgár: Giuseppe Garibaldi és követőinek csoportja (43.), majd a Szárd-Piemonti Királyság. Ez a szemlélet üdítően távol tartja magát attól a beállítástól, hogy az olasz nemzeti egyesítésre törekvést eleve morálisan magasabbra értékelje bármely korabeli állami szuverenitáshoz és ezzel automatikusan igazolja a Bourbon-állam elleni agressziót.

A szerző ugyanakkor természetesen megemlíti, hogy szerte Európában számosan, köztük az angol politikusok, Lord Palmerston és társai már az 1850-es évek közepétől éles kritikát fogalmaztak meg a nápolyi abszolutista belpolitika barbárságaival kapcsolatban. (51.) Itt azonban talán hozzá tehető, hogy a brit bírálat nem kizárólag az angol nagyhatalmi érdekeket szolgálta. Persze azt is – de talán nem túlzó belevetítés bizonyos mértékig fölismeri benne a modernitás korának nemzetközi jogéletében már valamiképp az emberi jogi szemlélet jelentkezését is, hiszen nem hazugságról, hanem valóban megalapozott kifogásokról volt szó. A kritikát azután látványosan visszaigazolta a Bourbon-közigazgatás kártyavárszerű összeomlása a vörösinges támadást követően, arra az érzékeny egyensúlyra figyelmeztetve, ami az állami erőszakszervezet elfogadottsága és a tömegeknek a törvények igazságosságával kapcsolatos meggyőződése között feszül. Ha az országlakosoknak folyamatos és tartós alapélménye az, hogy hatáságaik és intézményeik állandóan és rendszeresen megsértik az elemi normákat, a mindennapi életben érvényesülő igazság és méltányosság kritériumait, és ezt sohasem követi kellő retorzió, akkor hiába az erőszak, hiába a jogszabályok formailag kifogástalan rendszere, egyszerűen elpárolog mögüle az az állampolgári belátás, hogy e szabályoknak engedelmeskedni kell. Talán nem túlzás a Bourbon-államigazgatás viharos



megroggyanásában ezt a mechanizmust, a közérzület ily mértékű megváltozását is fölismerni, és ezáltal azt is jelezni, hogy a nemzeti egyesítési akcióknak, a Risorgimentónak az abszolutizmus ellenében voltak bizonyos mértékű emberi jogi dimenziói is, amelyeket a végső mérleg megvonásánál szintén érdemes figyelembe venni.

A disszertációk bírálatának meglehetősen hálátlan része a vélt hiányok szorgalmas lajstromozása, hiszen a tudományos fokozathoz illő méretű téma tágasságához képest mindig küszködően szűkös az írásműre kiszabott maximális terjedelem, és így szükségképpen sok fontos és érdekes részlet ki kell, hogy maradjon a tárgyalásból. De talán annak van értelme, hogy a bíráló valamelyik résztémánál jelezze, szerinte milyen kiegészítő információkkal lehetne esetleg még teljesebbé tenni a szerző érvelését és elbeszélését. Vegyünk sorra néhány ilyen javaslatot.

Ahogy egymást követik a drámai eseményekben cseppet sem szűkölködő történetek, többször is előbukkannak a nápolyiak karaktervonásai, az őket jellemző csoportsztereotípiák, toposzok, olyannyira, hogy azokat a szerző időnként – például a „népi legitimizmus” kapcsán is – egyenesen az események háttérét adó magyarázatként szerepelteti (101., 250.) A monográfia széles szakirodalmi háttérét látva azonban meglepő, hogy ennek elmélyítéséhez nem aknáztta ki a téma elsőrangú magyar kutatójának, Sztanó Lászlónak az *Olaszok, taljánok, digók* (2014) című kötetét, közelebbről annak nápolyi fejezetét, amely imponáló gazdagsággal sorolja fel és elemzi a témakör klasszikus közhelyeit.

Az olasz egyesítési alternatívák sorában felbukkanó államszövetségi ötlet (41.) – délen a Két Szicília, északon a Szárd-Piemonti Királyság, középen pedig Toszkána és a Pápai Állam alkotná a konföderációt – kapcsán talán említeni lehetett volna az ún. neoguelf koncepciót, amely szerint egyenesen a pápa ülhetett volna ennek elnöki székébe! A Risorgimento ugyanis nem mindenáron törekedett a katolikus egyházfő világi uralmának megszüntetésére, hanem azt szívesen harmonizálta volna az olasz nemzeti igényekkel. Ám IX. Pius pápa merev személyisége, a középkori örökséghez való kétségbeesett, rugalmatlan és reménytelen ragaszkodása – íme, egyike a ritka pillanatoknak, amikor egyetlen egyén szubjektuma döntő mértékben befolyásolja az átfogóbb történeti folyamatokat – kizárta ezt az ígéretes változatot az *Italia Unità* megvalósulási lehetőségeinek sorából.

Természetesen önmagában nem különösebben fontos mozzanat II. Ferenc nápolyi-szicíliai király kapcsán (88.) az a körülmény, hogy a felesége, Mária Zsófia bajorországi hercegnő I. Ferenc József osztrák császár és magyar király sógornője volt, lévén hitvesének, Erzsébet királynénak az egyik húga. Ám ezt szóba hozva, a szerző talán pontosabban érzékeltethette volna a Rómában székelő,



emigráns Bourbon-udvar nagypolitikai hátterét, kapcsolatrendszerét, vagyis azt, hogy végső soron honnan érkezett az a – nem túlságosan nagyméretű, de mégis számottevő – támogatás, amellyel az ügynökök hálózatát ideig-óráig fenn lehetett tartani és amelynek révén azokat a törekvéseket igyekeztek finanszírozni, amelyek a „nagy *brigantaggio*” során megnyilvánuló paraszti ellenállásnak megpróbáltak valamiféle restaurációs és legitimista politikai színezetet adni.

Meglepő, hogy a Magyar Légión 1862 tavaszán kibontakozó válsága kapcsán (231.) a szerző nem említi azokat a kapcsolatokat, amelyek az elégedetlen légiosokat Dunyov István ezredeshez, a voltturnói csata hőiséhez kapcsolták. A magyarországi bolgár származású, hadirokkant katonatiszt ekkoriban Nápolyban élt és ha nem is nyílt arra módja, hogy a „Roma o morte” jelszóval újrainduló garibaldista vállalkozáshoz csatlakozzon, a maga nevében felhívást bocsátott ki Salernóban tartózkodó magyar honfitársaihoz, hogy siessenek a vörösinges vezér zászlaja alá. A légiosokkal és más barátaival folytatott korabeli levelezése fényt vet azoknak a súlyos problémáknak, hibáknak a belvilágába, amelyeket a „piemontizációt” erőltető kormányzat követett el azokkal a magyar önkéntesekkel szemben, akik elsősorban a közös osztrák ellenséggel vivandó jövőbeli háború reményével vállalták a szolgálatot. Az említés hiánya azért is különös, mert a szerző természetesen jól ismeri ezt a fontos mozzanatát a légión történetének, hiszen szerepelteti *Garibaldi magyar parancsnokai* (2013) című kötetének Dunyov-fejezetében is.

A Risorgimento magyar hadtörténetének szomorú jelenete, amikor 1859-ben, a villafrancai fegyverszünet után leszerelik a korábban Genovában szervezett magyar légión, és a kiharcolt amnesztia hírével hazaindítják az osztrák ármádiából nem sokkal korábban dezertált és átállt katonákat. Ám az utolsó pillanatban változik a kép: Bethlen Gergely ezredes hívó szavára vagy huszan leugrálnak az induló vonatról, hogy a Modenában szerveződő forradalmi katonai alakulat, az ún. piacenai huszárok magvát alkossák. Bár sok más nációból is verbuválódott ez a derék csapat, még évekig jópár honfitársunk közöttük maradt, miközben az egyesítést követően az alakulat betagozódott az olasz királyi hadseregbe. Nos, amikor a szerző arról ír, hogy 1863 tavaszán a basilicatai Pescopagano mellett éppenséggel a piacenai huszárok törtek rá a Coppa-, Schiavone-, Sachetiello- és Marciano-bandákra, említeni lehetett volna, hogy minden bizonnyal ott forgolódott közöttük néhány zsinórozott mentés, veresnadrágos hazánkfia is. (139.)

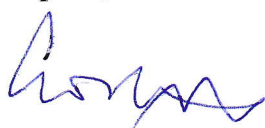
Végül egyetlen formai megjegyzés. A kéziratban alig-alig fordul elő sajtóhiba, így kifejezetten bosszantó, hogy éppen Kossuth Lajos egyik mondatánál csúszott be egy értelemzavaró elütés: a háttérből mozgatott fabáb latin neve, a *pictus masculus* kifejezésben a *pictus* helyett véletlenül *pietus* szerepel (237.)



Összegezve az eddig elmondottakat: fontos kérdéseket tisztázó, tekintélyes mennyiségű forrásanyagot feldolgozó, világos és logikus szerkezetben fölépített, korrekt szaknyelven és élvezetes stílusban megalkotott monográfia fekszik előttünk, amely komoly eredménye a 19. századdal foglalkozó történeti kutatásnak. Öszintén bízom abban, hogy e fontos kézirat mind magyarul, mind olaszul nyomtatásban is napvilágot lát majd, melynek előkészületei során a szerző remélhetőleg hasznosíthatja a fenti megjegyzéseket, amelyeknek egyébként egyike sem vonja kétségbe a munka kiemelkedő tudományos értékeit.

Mindezek alapján javaslom az MTA Doktori Bizottságának, hogy Pete László számára az MTA doktora címet ítélje oda.

Budapest, 2021. február 13.



Csorba László DSc  
egyetemi tanár (ELTE BTK)  
címz. főigazgató (MNM)